

UYGURLARDA RİSALECİLİK GELENEĞİ VE RENGRİZLİK RİSALESİ

Âdem ÖGER*

Nuriman Abdureşit KAŞGARI**

Özet:

Türk kültürünün oluşum ve gelişim evrelerinde büyük öneme sahip olan Uygurlar, tarihin en eski devirlerinden beri ticaret yollarının önemli kesişme noktası olan merkezî bir coğrafyada yaşamaktadır. Günümüzde de kültürel kimliğini koruma ve sürdürme mücadelesi veren Uygurlar, 15. yüzyıldan 20. yüzyıl başlarına kadar Çağatay yazı dilini kullanmıştır. Dolayısıyla Uygurların yaşadığı coğrafyada yüzyıllar boyunca Çağatay yazı diliyle çok sayıda tezkire, risale, divan ve mesnevi tarzında eser kaleme alınmıştır. Bu eserler içinde özellikle risale ve tezkireler dikkat çekmektedir.

Makalede ilk olarak Uygurlarda risale yazma geleneği ve risalelerin genel özellikleri hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra geleneksel mesleklerden biri olan ip/kumaş boyacılığını konu alan 'Risale-i Rengrizlik' içerik bakımından tahlil edilmiştir. Çalışmanın sonunda ise risalenin hem transkripsiyonlu metnine hem de orijinal metne yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Uygur, risale, 'Risale-i Rengrizlik'.

Tradition of Pamphlet Writing in Uyghurs and Pamphlet of Dyers

Abstract:

Uyghur is of great importance in the formation and development phrases of the Turkish culture and they live in the central geography which is signi-

* Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Halk Bilimi Bölümü, adem.oger@nevsehir.edu.tr

** Doktora Öğrencisi, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü.

ficant intersection point of trade routes from of old. Yet, nowadays Uyghurs which strive to protect and maintain their cultural identity used Chagatay written language from 15th century until the early 20th century. Therefore, in geography where Uyghurs lived with Chagatay written language a large number of collection of biographies, pamphlets, works in the style of diwan and mesnevi were written for centuries. Among these artifacts noteworthy are pamphlets and collection of biographies.

Firstly, in this article information is given about the tradition of pamphlet writing of Uyghurs and the general characteristics of the pamphlets. Then, 'Pamphlet of Dyers' which included one of the traditional professions rope/fabric dyeing were analyzed in terms of content. The transcribed text as well as the original text of the pamphlet have been included at the end of the study.

Key words: *Uyghur, pamphlet, 'Pamphlet of Dyers'.*

Giriş

"Birkaç yapraktan veya nihayet bir iki formadan ibaret küçük kitap, kitapçık." (Türkçe Sözlük 2011: 1980) anlamına gelen risale, Uygurların kültür ve edebiyatında önemli bir yer tutmaktadır. Temelde sözlü gelenek ve kaynaklardan beslenen risale yazma geleneğinin çok yaygın olduğu Uygurlarda, geleneksel mesleklerin ve bunların yarası olarak tanımlayabileceğimiz risalelerin sayısı belli değildir. Uygurların "risale" olarak adlandırdıkları kitaplar, genellikle 13 cm uzunluğunda, 9 cm genişliğinde ve daha çok cepte taşınacak nitelikteki el yazmalarıdır. Bunlar çiftçilik, tüccarlık, ağaç oymacılığı, çobanlık, sepetçilik, çömlekçilik, dericilik, aşçılık gibi mesleklerin ortaya çıkışını, mesleğin pirlirini, mesleği icra edenlerin uyması gereken kuralları ve icra sırasında okunması gereken ayet ve duaları içerir.

Doğu Türkistan topraklarında yaşayan Uygurlar, 15. yüzyıldan 20. yüzyıl başlarına kadar Çağatay yazı dilini kullanmıştır. Dolayısıyla bu coğrafyada Çağatay yazı diliyle diwan, mesnevi, tezkire ve risale türünde sayısız eser kaleme alınmıştır. Budizm ve Maniheizm dönemlerine ait eserlerinde olduğu gibi, Çağatay döneminde kaleme alınan el yazması bu eserlerin büyük bir kısmı 19-20. yüzyıllarda misyoner, seyyah ve araştırmacılar tarafından satın alınarak farklı ülkelere götürülmüştür.

Doğu Türkistan'da Uygurlar arasından toplanan el yazması eserlerin günümüzde en çok bulunduğu ülke İsveç'tir. İsveç'te Türkoloji çalışmalarında başlangıçta önemli bir yeri olan Lund Üniversitesinin kütüphanesinde Türkçe el yazması eserlerden oluşan değerli bir koleksiyon vardır. Bu koleksiyondaki kitapların çoğunluğu Çağatay, Özbek ve Uygur Türkçesi ile yazılmış el yazmalarından oluşmaktadır. Koleksiyon içerisinde az sayıda Arapça ve Farsça eser de bulunmaktadır. Çoğunluğu Türkolog Gunnar Jarring, bir kısmı da İs-

veçli misyonerler tarafından bağışlanan, satılan veya üniversite kütüphanesi tarafından satın alınan bu koleksiyonun içerisinde klasik eserler ve halk edebiyatı eserleri, İslami konulardaki el yazmaları, hukuki ve tarihî belgeler, tıbbi kitaplar, ticaret ve tasavvuf kitapları ile Doğu Türkistan'daki İsveç misyon faaliyetlerinin anlatıldığı birçok belge vardır. (Eker ve Zal 2014: 12)

Çağatay yazı diliyle yazılan eserlerin yer aldığı ikinci büyük kütüphane ise Sen Petersburg'dadır. Rusya Bilimler Akademisi Doğu Bilimi Enstitüsü Kütüphanesinde divan, tezkire ve risaleler başta olmak üzere çok sayıda el yazması eser bulunmaktadır. Rusya'nın Kaşgar Konsolosu Nikolay Federoviç Petrovsky 1909 yılında 88 el yazmasını; Sergey Fyodoroviç Oldenburg ise 1910 yılında 128 el yazmasını ve çok sayıda belgeyi Doğu Türkistan'dan toplamış ve bu kütüphaneye bağışlamıştır. 1962 yılında A. M. Muginov tarafından bu kütüphanedeki el yazması eserlerin bir kataloğu hazırlanmıştır. Bu katalogdan tespit edebildiğimiz kadarıyla Sen Petersburg'daki kütüphanede bulunan el yazmaları içinde Doğu Türkistan'dan getirilen 30 mesleğe ait 40 risale yer almaktadır. (Muginov 1962: 10-14) Toplamda bugüne kadar Uygurlara ait 38 mesleğe ait 139 risale tespit edilmiştir.

Çağatay yazı diliyle kaleme alınan risalelerden sekiz tanesi, Grenard tarafından Fransa İlimler Akademisi Kütüphanesine verilmiştir. Yine Şincañ Uygur Özerk Bölgesi Eski Eserler İşhanesi ve İktisadi Fenler Akademisi Kütüphanesi el yazması risalelerin bulunduğu önemli merkezlerdir. Yabancı seyyah ve araştırmacılar tarafından bu eserlerin toplanıp Çin'in dışına götürülmesi 21. yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir. Örneğin; Japon araştırmacı Jun Sugawara 1994 yılında Urumçi'deki kitapçılardan 13 meslek hakkında 23 parça risale satın aldığını belirtir. (Jugawara 2004: 1)

Çalışmaya konu aldığımız *Risale-i Rengrizlik*, İsveç'te Lund Üniversitesi Gunnar Yarring Koleksiyonu'nda Prov. 68 numarada kayıtlıdır. Bu risaleyi Gunnar Yarring, 1930 yılında Kaşgar'dan almıştır. Toplamda 65 sayfa olan eserin ölçüleri 130x80 mm olup her sayfadaki satır sayısı beş ile yedi arasında değişmektedir. Eserin Doğu Türkistan'daki bir nüshası da özetlenerek Yeni Uygur Türkçesiyle yayımlanmış ve makalede yer yer bu esere de atıflar yapılmıştır.

1. Uygurlarda Risalecilik Geleneği ve Risalelerin Özellikleri

Uygurlarda geleneksel mesleklerin sayısı tam olarak bilinmemekle birlikte çeşitli araştırmacılar bu sayının 200'den fazla olduğunu belirtmişlerdir. Bu denli çok mesleğin icra edildiği bir toplumda, zamanla geleneksel mesleklerin *el kitabı* ya da *yasası* olarak tanımlayabileceğimiz risaleler ortaya çıkmıştır. Risalelerin yazılış maksatları ile ilgili farklı fikirler ileri sürülebilir. Ancak bizim bu konudaki kanaatimiz, risaleler bir mesleğin sözlü geleneğe kesinleşmiş ve kalıplaşmış icrasının ve kaidelerinin sonraki kuşaklara doğru akta-

rılması ve onlara kılavuz olması amacıyla yazıldığı şeklindedir. Risalelerde mesleğe ilişkin bilgi ve becerilerin kazandırılmasının yanında dinî bilgilerin öğretilmesinin de hedeflendiği açıktır. Çünkü risalelerde bütün bilgiler soru-cevap şeklinde ifade edilmiş ve mesleğin icrası sırasında okunması gereken ayet ve dualar açıkça belirtilmiştir.

Farklı kütüphanelerde ve şahısların elinde çok sayıda risalenin yer alması ve hemen her risalenin çok sayıda nüshasının bulunması, Uygurlarda risale yazma geleneğinin köklü ve yaygın olduğunu göstermektedir. Risalelerden her biri farklı bir mesleği konu almakla birlikte, yapısal olarak bütün risalelerin aynı kurguya sahip olduğunu söyleyebiliriz. Şöyle ki risaleler “Besmele” ve ardından Arapça bir dua ile başlamaktadır. Allah’ın Cebrail aracılığıyla bir mesleği bir peygambere nasıl öğrettiği anlatılır. Peygamberden sonra mesleğin pirleri hakkında bilgi verilir. Daha sonra mesleğin icrasında okunması gereken ayet ve hadisler belirtilir. Mesleğin erkânı maddeler hâlinde verilir. Mesleği icra edenin taşıması gereken dinî vasıflar sıralanır. Mesleğin pirlere her daim dua edilmesi tekraren vurgulanır.¹

Türklerin inanç ve düşünce dünyasında önemli bir yer tutan “kültür-medeniyet kahramanı” risalelerde dikkat çeken özelliklerden biridir. Yaratılışla ilgili Türk mitlerinde Tanrı, yardımcıları (melekleri) vasıtasıyla insanlara nasıl yaşayacaklarını (nasıl avlanacaklarını, nasıl yemek yapacaklarını, nasıl ateş yakacaklarını vs.) öğretmektedir. Mitolojide karşımıza çıkan ve insanoğluna ilk eylemleri öğreterek onun hayatını kolaylaştıran bu olağanüstü-tanrısal kahramanları tanımlamada bilimsel literatürde *kültür-medeniyet kahramanı* ya da *medenileştirici kahraman* terimleri kullanılmaktadır. Bu kültür-medeniyet kahramanları, yaratılış mitlerinde olağanüstü özellikleri olan tanrısal varlıklar olarak karşımıza çıkar. Dolayısıyla insanoğlu, hayatla ilgili uygulamaları ilk kez bu olağanüstü-tanrısal yardımcıları vasıtasıyla öğrenmektedir. (Aça 2000: 44-45) Türklerin İslamiyet’i kabulünden sonraki dönemde ortaya çıkan ya da yazıya geçirilen efsane, tezkire ve risalelerde, mitik dönemdeki olağanüstü-tanrısal yardımcıların işlevini peygamberlerin üstlendiğini görmekteyiz. Özellikle geleneksel meslekleri konu alan risalelerde, her peygamber bir mesleğin piri yani o mesleği insanlara ilk öğreten kılavuz olarak yer almaktadır. Örneğin; Hz. Âdem çiftçilerin piri, Hz. İbrahim aşçıların piri, Hz. Musa keçecilerin piri, Hz. Danyal sabuncuların piri, Hz. Salih dericilerin piri, Hz. Davut demircilerin piri, Hz. Muhammet ise tüccarların piri. Uygurların risalecilik geleneğinde peygamberlerin bir mesleğin piri olması, Uygurların düşünce dünyasında kültür-medeniyet kahramanlarının ne denli önemli bir yer tuttuğunu göstermesi bakımından önemlidir.

¹ Farklı kütüphane ve şahıslardan temin ettiğimiz “çiftçilik, nayvaylık (fırıncılık), bakkallık, kasaplık, tüccarlık, dericilik, demircilik gibi risalelerde, ana hatlarıyla metinlerin yapı ve kurgusu aynıdır.

Uygurların geleneksel meslekleri konu alan risalelerinde, İmam Caferi Sadık ile İmam Hasan ve Hüseyin önemli bir yer tutar. Hemen bütün risalelerde, asıl olay ve öğütler İmam Caferi Sadık'ın ağzından anlatılır. İmam Hasan ile Hüseyin'e ise daha çok kıyamet günü için gönderme yapılmaktadır.

Risalelerde, mesleğin *el kitabı* mahiyetindeki risaleyi saklamak gerektiği, haftada, ayda veya yılda bir kez okunması ve pirlere dua edilmesi gerektiği sık sık vurgulanan hususlardandır.

2. Risale-i Rengrizlik ve Özellikleri

Dokumacılık, Uygurlar arasında en yaygın mesleklerden biridir. Nitekim en eski dönemlerden itibaren Uygurların Çinliler ile olan ticari faaliyetlerinde ipek ve bez dokuma dikkat çekmektedir. Örneğin; İdikut Uygur Devleti (688-1369) devrindeki tarihi belgelerde 965 yılında Uygurların Suñ sülalesine 1000 top kumaş, 1010 yılında ise 1629 top kumaş sattıkları bilgisi yer almaktadır. (Rozibaki 2004: 71) Ayrıca Uygurların 7. yüzyılda kumaşın yanı sıra Çinlilere doğrudan elbise sattıkları ve giyim kuşam açısından Çin kültürüne büyük etkisi olduğu da bilinmektedir. (Yatsenko 2011: 112-119) Uygurlarda özellikle Hoten Bölgesi'nde çok yaygın olan dokumacılıkta, dokumadan önceki safhalardan birini ip ve kumaş boyama oluşturur.

Uygurlarda boyanın kullanımı ilk olarak duvar resimlerinde, ardından çömlekçilikte ve daha sonra kumaş ve ipte gerçekleşmiştir. İlk kullanılan renkler ise kırmızı, sarı, beyaz, mavi ve siyahtır. İlk dönemde boya malzemesi olarak çeşitli bitki ve çiçekler kullanılmıştır ki Uygurlarda bu durum günümüzde de devam etmektedir. Kumul şehrindeki kazılarda MÖ 1200 yılına ait renkli yün dokumalar bulunmuştur. (Kurban 2010: 100-103) Bu durum ip ve kumaşın farklı renklere boyanmasının Uygurlarda çok eski tarihlere dayandığını göstermesi bakımından önemlidir.

Rengrizlik, ip ve kumaş boyacılığı anlamına gelmektedir. *Risale-i Rengrizlik* ise boyama işleminin ilk kez kim tarafından gerçekleştirildiğini, bu mesleğin pirlelerini, mesleği icra edenlerin uyması gereken kuralları ve bilmeleri gereken ayet ile duaları, mesleğe ilişkin farz, vacip ve sünnetleri, boyaların nasıl elde edildiğini konu alan bir eserdir.

Risalede asıl metinden önceki sayfada, sonraki dönemlerde yazıldığı anlaşılan "Mizan, der luğat terazi ra miguyend ve der istilah." Şeklinde Farsça ibareden sonra eserin kimden temin edildiğine ilişkin şu bilgiye yer verilmiştir: "Sabir Ahun balası Husen Ahundın Mahmud Ahundın alğan, çekmen köçesilik."²

2 Bu bilgiden Gunnar Jarring'in risaleyi Kaşgar'daki Çekmen Sokağı'nda Mahmut Ahun Oğlu Hüseyin Ahun Oğlu Sabir Ahun'dan aldığı anlaşılmaktadır.

Eser, “Besmele” ile başlar ve ardından Arapça dua yer alır. Eserin asıl bölümü “Andağ rivayet kılurlar kim...” ifadesiyle başlamaktadır. Buradan eserin sözlü geleneğe anlatılmakta olan rivayetlerin bir musannif tarafından tertip edilerek yazıya geçirildiği anlaşılmaktadır.

Eserde, Allahuteala, Cebrail aracılığıyla boyacılık mesleğini ilk olarak Hz. İsa'ya öğretmiştir. Dolayısıyla boyacılığın ilk piri İsa Peygamber'dir. Hz. İsa bir gün evde kalır ve gelen bütün bezleri bir küpe doldurur. Üstatlar, onun bu davranışına kızmışlarsa da Hz. İsa “Besmele” çekerek elini küpe daldırır ve tek bir küpten farklı renklere boyanmış bezleri çıkarınca üstatlar bu duruma hayran kalırlar. Risale daha sonra soru-cevap tekniği içerisinde devam eder. “Eger sorsalar kim...” şeklinde başlayan soru cümleleri “Cevap ol kim...” şeklinde devam eden cümlelerle tamamlanmıştır. Burada sözlü geleneğin etkisi açıktır. Örneğin; “Eger sorsalar kim rengrizlik örgenmek farz mu veya vacip mu veya sünnet mu?” Cevap ol kim ...” Burada soru-cevap tekniğiyle hem okuyucunun konuyu daha iyi anlaması hedeflenmiş hem de asıl öğretilmek istenen hususlar vurgulanmıştır.

Risalede Allah'ın Cebrail'e fermanı bildirmesi farz; Cebrail'in Hz. İsa'ya mesleği öğretmesi vacip; Hz. İsa'nın da ümmetine öğretmesi sünnet olarak ifade edilmiştir. Risalede mesleğin kutsal kabul edilmesi dikkat çekmektedir. Çünkü mesleğin kaynağının Allah olması ve peygamberler aracılığıyla ümmete öğretilmesi bu mesleğe bir kutsallık yüklemiştir ki risalenin ileriki bölümlerinde de mesleğin kutsallığı ve kural-kaidelerine uyulması gerektiği, uymayanların sonunun hicran olacağı vurgulanır.

Risalede, rengrizlik mesleğinin on yedi büyük piri olduğu ifade edilir ancak bunların isimleri sayılırken on altıncı pirin ismine yer verilmemiştir. Bu mesleğin pirleri sırayla şöyledir:

- 1) Hz. İsa
- 2) Hoca Abdurrahman
- 3) Hoca Abdul Nevrûz Tebrizî
- 4) Abdulvahid Bağdâdî
- 5) Babai Rûmî
- 6) Nizameddîn Calûsî
- 7) Abdul Vahid Neccârî
- 8) Abdul Celîl Taşkendî
- 9) Celaleddin Endicânî
- 10) Mahmud Gazlevî
- 11) Şemseddîn Kaşgarî

- 12) Ömer Bağdadî
- 13) Rüstem Kabilî
- 14) Mağribî
- 15) Nağrullah Şâhî
- 16) ...
- 17) İmran Tûsî

Risale-i Rengizlik'in Doğu Türkistan'daki bir başka nüshasında 16. pir olarak "Nasrullah Şâmî" yer almaktadır. (Lükçüni ve Veli 1988: 227) Risalede, pirlere isimleri verildikten sonra, on yedi pir için sabah akşam dua etmek gerektiği belirtilir.

Doğu Türkistan'daki nüshada, boyacılıkta otuz iki renk kullanıldığı ifade edilmektedir. (Lükçüni ve Veli 1988: 227) Risalede pirlere ardından boyacılıkta kullanılan renklerin ilk kez hangi pir tarafından ve nasıl elde edildiği bilgisi verilir. Burada renklerin de birer pirinin olması dikkat çekicidir. Örneğin; kırmızı, yeşil, kara, çilan, zeytin ve nohut rengi dört halifeden Şâh-ı Merdân Murtezâ Ali'den kalmıştır ve üç yüz on üç peygamber boyacılığın hükümlerini uygulayarak bu mesleği kalıcı hâle getirmişlerdir. Yine turuncu ve sarı rengi Abdullah Mağribî'den; ciğer rengi ve gök mavisi Kubad Aleyhirrahman'dan; gül, ateş ve badem rengi Hoca Ahmed Rumi'den kalmıştır. Diğer renkler ise Hz. İsa'dan kalmıştır.

Boyacılık mesleğini icra eden kişilerin uyması gereken kurallar vardır. Bunlar, "rengizlikte erkân" başlığı altında on maddede sıralanır:

- 1) Üstat, şakirdine şeriat ilmini öğretecek.
- 2) Tarikat adabını öğretecek.
- 3) İyi, mülayim ve güzel huylu olacak.
- 4) Kibirli davranışlardan uzak olacak.
- 5) Kimsenin hakkını yemeyecek ve geçmiş peygamberlerin davranışlarını örnek alacak.
- 6) Kötü sözlü ve doyumsuz olmayacak.
- 7) Allah'ın rahmetinden ümidini kesmeyecek.
- 8) Kederli âlimleri dost edinecek.
- 9) İş yaptığı mahallerde pir ve mürşitleri iyi yâd edecek.
- 10) İş yaptığı mahallerde çevik olacak ve tembellik yapmayacak.

Bu maddelerle boyacılık mesleğini icra eden mürşidin vazifesi ve uyması gereken kurallar açık bir şekilde belirtilmiştir. Bu maddelerde, mesleğin ken-

dine özgü kurallarından ziyade İslam dinine ait kaidelerin sıralanması dikkat çekmektedir.

Risalede, mesleğin erkânından sonra, mesleğin icrası sırasında hangi işi yaparken hangi ayeti okumak gerektiğine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Bunları şu şekilde özetlemek mümkündür:

1) Dükâna girerken “*Bismi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥâm Elḥamduli'llâhi rabbi'l-âlemân*”³ demek gerekir.

2) İpi suya batırırken “*El-ḥamdülillâhi alâ külli ḥâl*”⁴ demek gerekir.

3) İpi bağlarken “*Naûrun minellâhi ve fethun ḳarib ve beşşiril mü'minâne*”⁵ demek gerekir.

4) İpi sudan alıp kuruması için asarken “*Bismi'llâhi Allahü Ekber*” demek gerekir.

5) İpi eğirirken “*Elem nec'al lehu ayneyni ve lisânen ve şefeteyni ve hedeynâhun necdeyn*”⁶ demek gerekir.

6) Nili (mavi renk elde edilen bitki) yumuşatırken “*Elem a'hed ileyküm ya beni ademe el la ta'büdüş şeytân*”⁷ demek gerekir.

7) Nili kumaşa koyarken “*Ve cealna min beyni eydihim sedden ve min ḥalfihim sedden*”⁸ demek gerekir.

8) Nili küpe koyarken “*Yâ ğıyâsel müsteĝâsâne yâ Ḥannân yâ Mennân yâ Ḥayyu yâ ḳayyûm*”⁹ demek gerekir.

İp veya kumaş küpe konulduktan sonra, boyama işini gerçekleştirmek için ele alınan uzun çubuk ile karıştırmak için on iki erkân vardır. Bunlar:

1) Taharetli olacaksın.

2) Fatiha ve İhlas gibi sureleri okuyacaksın.

3) Pirlere için dua edeceksin.

4) Hıyanet etmeyeceksin, eğer üstadın hakkına ihanet edersen şeytan da senin imanına hıyanet eder.

5) Yalan söylemeyeceksin.

3 Fatiha Suresi, 1. Ayet. Manası: “Hamd, Âlemlerin Rabbine mahsustur.”

4 “Her hâlimiz için Allah'a hamd olsun.” manasında bir duadır.

5 Saf Suresi, 13. Ayet. Manası: “Seveceğiniz başka bir kazanç daha var: Allah'tan bir yardım ve yakın bir fetihle müminleri müjdele!”

6 Beled Suresi 8, 9 ve 10. Ayet. Manası: “Biz ona iki göz, bir dil, iki dudak vermedik mi; iki apaçık yolu göstermedik mi?”

7 Yasin Suresi, 60. Ayet. Manası: “Ey âdemoğulları! Ben size, şeytana kulluk etmeyin. Çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır. Bana kulluk edin. İşte bu dosdoğru yoldur, diye emretmedim mi?”

8 Yasin Suresi, 9. Ayet. Manası: “Biz onların önlerine bir set, arkalarına da bir set çekip gözlerini perdeledik. Artık görmezler.”

9 Araçça bir duadır. Daha çok Allah'ı zikretmek için günde birkaç kez söylenen duadır.

6) Mecliste otursan konuşmayacaksın, eğer konuşursan da peygamberden bahsedeceksin.

7) Güler yüzlü, tatlı dilli ve cömert olacaksın.

8) Lokmanı helal yiyeceksin.

9) Haramdan uzak duracaksın.

10) Büyüklere hizmet edeceksin.

11) Risalesiz işini yapmayacaksın, yoksa pirlere mağfiret etmez.

12) Sabah akşam pirlere unutmuyacaksın.

Bir meslek erbabı, risaleyi saklayıp risalenin içindeki 33 piri mertebesiyle birlikte öğrenmezse, yediği lokması haram olur. Kıyamet gününde İmam Hâsan ve Hüseyin'in önünde utanır.

Risalede, mesleğin icrasında okunması gereken ayetler belirtilmiştir. Telkinde bulunurken *kalu ya veylena min be'esene min merkedine heze me ve'ederrehmanu ve sadaçal mursesün*¹⁰ demek gerekir. Telkine başlarken ise *Bisimillâhi ve billâhi ve minallâhi*¹¹ demek gerekir.

Risalede, çitgerlik (bir tür ipten kumaş dokuma işi) için vacip olan unsurlar ise şöyle sıralanır:

- 1) Her zaman temiz olmak.
- 2) Dükkâna girerken pirlere ruhuna dua etmek.
- 3) Güzel huylu olmak.
- 4) Üstatlara hıyanet etmemek.
- 5) Şakirde hidayet yolunda nasihatla bulunmak.
- 6) Kişi hakkı yememek.
- 7) Beş vakit namazı kılmak.
- 8) Her akşam pirlere dua etmek.
- 9) Kimseyi incitmemek.

Bu vacipleri yerine getirmeyen meslek erbabı, pirlere önünde rüsva olur ve çeşitli azaplara giriftar olur. Eğer meslek ehli isen pirlere ortaya koyduğu bu kurallara kulak asıp haftada, ayda veya yılda bir bu risaleyi okuyup pirlere ruhuna dua etmen gerekir.

Risalede, gusl-i şeriat, gusl-i tarikat ve gusl-i hakikat ise şöyle açıklanır:

Gusl-i şeriat, özünü daima temiz tutmaktır.

Gusl-i tarikat, ayet ve hadisleri bilip risaleyi kendine kılavuz etmektir.

10 Yasin Suresi, 52. Ayet. Manası: "Şöyle derler: Vay başımıza gelene! Kim bizi diriltip mezarımızdan çıkardı? Bu, Rahman'ın vaat ettiği şeydir. Peygamberler doğru söylemişler."

11 "Allah'ın adı ve zatı ile, Allah'tan (bizi yaratan odur ve ona taraf döneceğiz)" manasında bir duadır.

Gusl-i hakikat, pir ve üstatlar için dua ve tilavette bulunup tövbe istiğfar etmektir.

Meslek erbabı, bu risale içindeki kuralları yerine getirmese pir ve üstatların ruhu o kişiden şikâyetçi olur ve o kişi Hz. İsa'nın şefaatinde de mahrum kalır. Ayrıca eğer bu risaleyi saklamazsa dükkân sahibi olmak o kişiye reva değildir ve her geçen gün felakete sürüklenir.

Meslek erbabı az çok demeden kazancı için şükretmelidir. Mesleğinden kazandığı bir pulu, başkasının bin pulundan daha çok bilmelidir. Çünkü meslek ehlinin Allah'ın dostu olduğu konusunda hadis vardır. Kim ki bu hadisi inkâr ederse kâfirdir.

İmam Caferi Sadık'ın rivayetine göre şeyhler, nakipler, ehl-i hakikatler, sahib-i tekbirler ve ehl-i meslekler bu tarikatnameyi bilmelidir, aksi takdirde "tekbir" getirmeleri reva değildir, getirseler bile onların tekbirleri dürüst değildir. Bu kimseler tarikat, hakikat, marifet ve mezhep pirlarını bilip onları daima dua ile yâd etmelidirler. Eğer yâd etmeseler, meslek ehli birinin mesleği sayesinde yediği her lokma haramdır ve kıyamet günü İmam Hasan ve Hüseyin'in önünde utanırlar.

Risalede, tasavvuftaki dört kapı ve pirlar şöyle sıralanır:

Çehar-ı pir-i şeriat: Âdem Seyfullah, Nuh Binullah, İbrahim Haliyullah, Hz. Muhammed Mustafa (s. a.) .

Çehar-ı pir-i tarikat: Hz. Ebubekir Sıddık, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali.

Çehar-ı pir-i külli hakikat: Cebrail, Mikail, Azrail, İsrail.

Çehar-ı pir-i hakikat: Hz. Mevlana Rumî, Hz. Şeyh Şemseddin Tebrizî, Hz. Mevlana Şeyh Saidî, Şeyh Atar Velî, Hoca Hafız Şirazî Velî, Şeyh Kasım Enverî.

Çehar-ı pir-i marifet: Hz. İmam Azam, Hz. İmam Şafi, Hz. İmam Malik, Hz. İmam Ahmed Hanbel. Çehar-ı pir-i rûkin: Türkistan Meşayih-i Evliyası Sultan Hoca Ahmed Yesevî, Kohistan Şahı Nasir Hüsrevî, Horasan Sultanı İmam Musa Ali Rıza, Hindistan Şeyhi Şükrü Genc Velî.

Pir-i Muttekiler ise şunlardır: Birinci ata, ikinci yine kaynata, üçüncü büyük ata, dördüncü sertraş, beşinci kor, altıncı gessal, yedinci okutan mollası, sekizinci iyi yolları gösterenler. Her meslek erbabı, bu pirlarını bilmek zorundadır.

Risalede tekbir-i fena, tekbir-i rıza, tekbir-i safa, tekbir-i melek, tekbir-i mevkuf, hutbe-i tekbir, kible-i tekbir, sahib-i tekbir kavramları örneklerle açıklanır. Bu risalede anlatılanları bilen ve uygulayanların kıyamet gününde işlerinin kolay olacağı belirtilerek risale tamamlanır.

3. Sonuç

İp/kumaş boyama mesleğinin genel kurallarını konu alan *Risale-i Rengrizlik*, Uygurlarda icra edilen onlarca geleneksel meslekten birinin *el kitabı* mahiyetindeki bir eserdir. Eser, dil özellikleri bakımından Çağatay yazı dilinin genel özelliklerini taşımaktadır. Yapı ve kurgu itibarıyla ise Çağatay sahasında yazılan diğer risalelerle ortak özellikler göstermektedir.

Eserde mesleğin farz, vacip ve sünnetleri ortaya konmuştur. Peygamber mesleği olarak tanıtılan boyacılığın on yedi piri belirtilmiştir. Bu pirlerin Türk dünyasının farklı kültür merkezlerinden (Kaşgar, Tebriz, Bağdat, Taşkent, Kabil vs.) olması dikkat çekmektedir. Mesleğin erkân ve adabı maddeler hâlinde sıralanmış ve bunları bilmeyen ya da uygulamayan meslek erbabının hem bu dünyada hem de kıyamet gününde hâlinin yaman olacağı ifade edilmiştir. Mesleği icra ederken okunması gereken ayet ve dualar risalede açıkça yazılmış olup tasavvuftaki dört kapı ve pirlерinin meslek erbabı tarafından bilinmesi tekraren vurgulanmıştır. Sonuç olarak *Risale-i Rengrizlik*, ip/kumaş boyama mesleğine ilişkin verdiği bilgiler kadar din ve tasavvufla ilgili de önemli bilgiler içermektedir.

4. Metin

4.1. Transkripsiyonlu Metin

[1b] Risāle-i rengrīzlik bu turur.

Bismi'llāhi'r-rahmāni'r-rahīm

Elḥamduli'llāhi rabbi'l-ālemīn. Ve'l ākabetu li'l-muttakīn. Ve's-şalātu ve's-selāmu alā rasūlihī Muḥammedin ve ālihī ve eşḫābihī ecma'īn. Ammā ba'd andağ rivāyet kıılurlar kim Ḥāzret-i 'Īsā 'aleyhi's-selāmdın [2a] “El-kāsib Ḥabīb-ullāh” dipdürler. Bu ḥadīş-i maẓmūnı birle her kim ehl-i kāsib bolsa Ḥudā-yı Te'ālā dostāne ḥaqq cümleleridin bolsa kerek digen bolur. Ḥāzret-i Cebrā'īl 'aleyhi's-selām Ḥudā-yı Te'ālā'nıñ emr-i fermānı birle 'ilm-i rengrīzlikni Ḥāzret-i 'Īsā 'aleyhi's-selāmğa ta'līm berdiler. Andağ rivāyet [2b] kıılıpdurlar kim Ḥāzret-i 'Īsā 'aleyhi's-selāmın üstādı ṭavsığa şākirdğa berdiler. Bir küni Ḥāzret-i 'Īsā 'aleyhi's-selām üyeleride ḳaldılar. Üstādları seferge barıp idiler. Seferdin yanıp kelgünçe şa'ḳa boldılar. “Ḥalāyıḳlar alıp kelgen bözlerni zāyi° bolur mukin?” dip hemmesini ḳurutup [3a] ḳofke saldılar. Üstādları kelip perīşān boldılar. Ḥāzret-i 'Īsā 'aleyhi's-selāmğa ḡazabları keldiler, bu bözlerni alḡıl her reng bözler bar irdi, didiler. Ḥāzret-i 'Īsā 'aleyhi's-selām aydılar kim “Ey üstādim, siz buyrup bizniñ Ḥudā-yı Te'ālā'nıñ ināyeti bolup özleri ayṭḳan dek renglik böz [3b] bolur.” didiler. Üstādları buyrudılar. “Her rengde bolsa alḡıl.” didiler. Ḥāzret-i 'Īsā 'aleyhi's-selām *Bismi'llāhi'r-rahmāni'r-rahīm* dip mübārek kollarını ḳofke saldılar, bir rengde boldılar.

°Alel-i huşuş üstâdları ne reng bözlerni ağzığa aldılar, şol rengde boldılar. Şol rengde bolup kofdm [4a] çıktılar. Bu vâq°anı körüp mütehayyir boldılar, neçe bözlerni sınaş aldılar. Bir püştelik bar irdi, yine üstâdları aydılar kim “Yine bir püştelik bözlük!” didiler. Şol sâ°at *Bismi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm* dip kofke kol saldılar. Üstâdları aytkan dek bir püştelik bözni tartıp aldılar. [4b] Eger üstâdları hemmesini algıl dip buyrusa irdi tā bu demgeçe hemmesi bir kişiniñ koldın çıkar irdi, bir mertebe salğan Nebîl oğldın oğlığa mîrâş kalur irdi. Eger sorsalar kim “Rengrizlik kimdin kaldı?” cevâb aygıl kim “Hudâ-yı Te°âlâ'nıñ emr-i fermâni birle Hâzret-i °İsâ °aleyhi's-selâm [5a] dın kalıpdur.” Eger sorsalar kim “Rengrizlik örğenmek farz mu veya vâcib mü veya sünnet mü?” cevâb ol kim “Hudâ-yı Te°âlâ Hâzret-i Cebrâ°il °aleyhi's-selâmğa fermân kıldı, farz boldı. Hâzret-i Cebrâ°il °aleyhi's-selâm Hâzret-i °İsâ °aleyhi's-selâmğa ta°lîm berdi, vâcib boldı. Hâzret-i °İsâ °aleyhi's-selâm ümmetlerige [5b] ta°lîm berdi, sünnet boldı.” Eger sorsalar kim “Rengrizlikde neçe pîr-i mürşid ötüpdür?” cevâb aygıl kim “On yette pîr-i mürşid ötüpdür. Evvel pîr Hâzret-i °İsâ °aleyhi's-selâm, ikinci Hoca Abdurrahman, üçüncü Hoca Abdul Nevruz Tebrizî, törtüncü Üstâ Abdul Vâhid Bağdâdî, beşinci Bâbâi Rûmî, altıncı Nîpâmeddîn Calûsî, yetinci Üstâ [6a] Abdul Vâhid Neccârî, sekizinci Üstâ Abdul Celîl Taşkendî, tokuzuncü Üstâ Celâleddîn Andicânî, onuncü Üstâ Mahmûd Gazlevî, on birinci Şemseddin Kaşgarî, on ikinci °Ömer Bağdâdî, on üçüncü Üstâ Rüstem Kâbilî, on törtüncü °İşk-ı Alla Mağribî, on beşinci Üstâ [6b] Nağrullah Şâhî, on yetinci Üstâ °İmrân Tûsî turur. Amma on yette pîr-i mürşid kâmil üstâdlarını şâm şabâ duâ°da mertebesi yâd kılmak kerek, rûhî mutahhirâtları meded kılar.” Eger sorsalar kim “Kızıl yaşıl sebze ve kara ve erguvânî ve gül közi semâ-yi zeytûnî ve mâş reng ve sarıg ve çilâni ve nohud reng [7a] ve melle reng kimdin kaldı?” cevâb aygıl kim “Halîfe-i çehârim Hâzret-i Şeyh Şâh-ı Merdân Murtażâ Alî'din kaldı. Üç yüz on üç peygamber-i mürsel rengrizlikniñ ahkâmını ve erkânını muhkem kılip tutup kesip helâl kılip ötüpdürler.” Eger sorsalar kim “Sebz-reng ve revşen ve cevzi reng ve sarıg reng kılmak [7b] kimdin kaldı?” cevâb aygıl kim “Üstâd Abdullah Mağrib'din kaldı. Eger sorsalar kim “Ciger-reng, heva-reng kimdin kaldı?” cevâb aygıl kim “Üstâd Kubâd aleyhi'r-rahmedin kaldı.” Eger sorsalar kim “Zağferân ve gülnâr ve bâdam reng kimdin kaldı?” cevâb aygıl kim “Hoca Aħmed Rûmî'din [8a] kaldı, özgeler Hâzret-i °İsâ °aleyhi's-selâmdın kaldı.” Eger sorsalar kim “Rengrizlikde erkân neçe turur?” cevâb aygıl kim “On erkân turur. Evvel üstâd şakirdiğa °ilm-i şerî°atnı örgetkey, ikinci âdâb-ı tarîkatnı örgetkey, üçüncü ihsânlık bolğay mülâyim hûş-hûy bolğay, törtüncü fikr-i köñül [8b] bolğay mütekebbirâne fi°llerdin yırak bolğay, beşinci kişiniñ hakkıdın yırak bolğay, fi°ller ve ötken peygamber mâ taqaddümlerniñ fi°lini dost tutkay, altıncü kem-güyni ve kem-ħorluğnı ve kem-ħâblık özige verziş kılgay, yetinci Hudâ-yı Te°âlâ'nıñ rahmetidin ümîd-vâr bolğay, [9a] sekizinci

şikeste-i aḥvāl ‘alimlerini dost tutkay, tokuzunçu iş kılur maḥalde ötken pīr-i mürşidleriniñ ḥaḳḳıda yedd-çerāğ kılup ve meded istikānet tilegey, onunçı iş kılur maḥalde cüst ü çālāk kılğay ve süst [9b] iş kılmağay.” Eger sorsalar kim “Dükānga kirerde ḳaysı āyetni oḳumaḳ kerek?” cevāb ayğıl kim *Bismi’llāhi’r-raḥmāni’r-raḥīm el-ḥamdüli-llāhi rabb-il-ālemīn* demek kerek. Eger sorsalar kim “Bözlerni suğa salganda ḳaysı āyetni oḳumaḳ kerek?” cevāb ayğıl kim *El-ḥamdüli-llāhi* [10a] *alā külli ḥālin* demek kerek. Eger sorsalar kim “Böz bağlarda ḳaysı āyetni oḳumaḳ kerek?” cevāb ayğıl kim *Naşrun minellāhi ve fethun ḳarib ve beşşiril mū’minīne* demek kerek. Eger sorsalar kim “Böz letlerde ḳaysı āyetni oḳumaḳ kerek?” cevāb [10b] ayğıl kim *Bismi’llāhi Allahü Ekber* demek kerek.” Eger sorsalar kim “Bözni ṭanağa alurda ḳaysı āyetni oḳumaḳ kerek?” cevāb ayğıl kim *Elem nec’al lehu ‘ayneyni ve lisānen ve şefeteyni ve hedeynāhun necdeyn* demek kerek. Eger sorsalar kim “Bözni [11a] ve kök kıludurğan nīl ḳaydın feydā boldı?” cevāb ayğıl kim munda ikki rivāyet bardur. “Ba’zılar Ḥāzret-i ‘İsā ‘aleyhi’s-selāmdın ḳaldı, pişāneleriniñ ḥākister feydā bolur.” dipdürler ve ba’zı aytıpdurlar kim “Ḥāzret-i İdrīs ‘aleyhi’s-selāmı kâfirler köydürüp [11b] ler ularınıñ ḥākisterleri.” dipdür ve yine aytıpdurlar. “Ularınñ ḥākisterleridin tört nemerse feydā boldılar.” dipdür. “Evvel nīl, ikinçi badyān, üçünçü sendel, törtünçü za’ferān.” dipdürler. Eger sorsalar kim “Nīlni yumşatarda ḳaysı āyetni oḳumaḳ kerek?” cevāb ayğıl kim [12a] *Elem a’hed ileyküm ya benā ādeme el lā ta’būdüş şeyṭān* demek kerek. Eger sorsalar kim “Nīlni ḥamğa ḳoyarda ḳaysı āyetni oḳumaḳ kerek?” cevāb ayğıl kim *Ve cealnā min beyni eydihim sedden ve min ḥalfihim* [12b] *sedden* demek kerek. Eger sorsalar kim “Nīl cüp yığaçı ḳaysı nemersedin feydā boldı?” cevāb ayğıl kim “Ḥāzret-i Cebrā’īl bihiştin alıp çıktılar.” Eger sorsalar kim “Nīlni kofke salurda ḳaysı āyetni oḳumaḳ kerek? cevāb ayğıl kim *Yā ğiyāsel müsteġisīne yā Ḥannān* [13a] *yā Mennān yā Ḥayyu yā Ḳayyūm* demek kerek. Eger sorsalar kim “Korduñ kılmaḳ kimdin ḳaldı?” cevāb ayğıl kim “Bu bay şāhib-i evliyādın ḳalıpdur.” Eger sorsalar kim “Kof tutmaḳda neçe pīr-i kāmīl ötüpdür?” cevāb ayğıl kim “Tokuz yüz altmış altı pīr-i kāmīl ötüpdür [13b] ler ve her ḳaysı aḥkām ve erkān bile ale-d-devām ṭahāret birle Allahü dip korduñ soḳupdurlar. Ḥāzret-i Ḥızır ‘aleyhi’s-selām birle hem-şoḥbet iş kılıpdurlar. Kiçesi çerāğ ḥācet bolmas irdi, her kim bu ikki zāt berekātınıñ korduñlarınıñ [14a] āvāzını iştirse mest-i la-yu’ḳal bolur irdiler.” Eger sorsalar kim “Korduñ koflukda neçe erkān bar turur?” cevāb ayğıl kim on iki erkān bar turur. Pīr-i üstād korduñ kofalar bu erkānlarını bilmese işi revnaḳ tapmağaylar. Elbette bilgeyler. Evvel [14b] ṭahāret birle bolğay. İkinçi dā’im vaḳtleride Fātiḥa ve İhlāş birle ve dürüd şerīfni rāstlağaylar. Üçünçü pīrlere ḥaḳḳıda nezir çerāğ du‘ā kılğaylar. Törtünçü ḥıyānet kılmağaylar, eger bu üstād kişiniñ ḥaḳḳığa ḥıyānet kılsa şeyṭān bu kişiniñ imānığa [15a] ḥıyānet kılur. Beşinçü yalğan ayتماğay. *Ḳavluḥü Teālā la’netallāhi alel kâzibīne* dipdür. Altınçü mecālisde oltursa söz

kılmağay, meger kılsa *Kāle 'llāhü kāle Resūl-ullahdın* söz kılğay. Yetinçi oçuk yüzlük mülāyim sözlük bolğay, küşāde kolluk bolğay. [15b] Sekizinçi loğman helāl yigey. Tokuzinçi harāmdın perhiz kılğay. Onunçı pişvā uluğlarğa hizmet yetküzgey. On birinçi risālesiz hüner kılmağay, pīrlers meded kılmas. On ikinçi erte ve aḥşam pīrlers rūhı muṭehhīrātlarını unutmağaylar, pīr-i kāsib [16a] risāle saklap risāle içideki otuz üç pīrlerni merātibesini birle örgermese yigen loğması harām bolur, ferdā-yı kıyāmet de İmām Ḥasan ve İmām Ḥüseyn rażiya'l-lāhu ‘anhnıñ aldılarıda şerm-sār bolğay. Eger sorsalar kim “Korduñ sürtürde [16b] kıyası āyetni oğumağ kerek?” cevāb ol kim *Kālū yā veylenā men beasenā min merkadinā, hāzā mā vaader rahmānu ve sadakal murselūn* dimek kerek. Eger sorsalar kim “Korduñ kaydın su açar?” cevāb ol kim “Ötken [17a] pīrlerniñ rūhdın meded tilemeklik birle su açar.” Eger sorsalar kim “Korduñ soğarde kıyası āyetni oğumağ kerek?” cevāb ol kim *Bismillāhi ve billāhi ve minallāhi* dimek kerek. Eger sorsalar kim “Bu erkānlarını üstādı şākirdiğe [17b] ta‘līm bermeseler şākirdiniñ vebālī üstādığa bolur kerek kim üstādığa yangı risāle içideki edeb erkānlarını şākirdiğe örgetkey.” dipdürler. Eger sorsalar kim “Çitgerlik kimdin kaldı?” cevāb ol kim “Üstād İmrān Ṭūsīdın kaldı?” Eger sorsa [18a] lar kim “Çitgerlikde neçe nemeser vācibdür?” cevāb ol kim sekiz nemeser vācibdür. Evvel her vağtde ṭahāret birle bolmağlık, ikinçi dükānğa kیرerde ötken pīr mā-teğaddemlerniñ rūhığa duā° kılmağlık, üçünçi hūş-hūy bolmağlık, dörtünçi üstādlarığa hiç veciḥe birle hıyānet [18b] kılmağay, beşinçi şākirdini hidāyet yolığa pend naşihāt kılğay, altınçı kişiniñ ḥağkın yırağ bolğay, yetinçi beş vağit namāznı nez°cān ḥāletide hem terk kılmağay, sekizinçi her āzīne aḥşamı pīrleriğe bī-kayd aḥvāl yedd nezīr çerāğ kılıp du‘ā kılğay, tokuzünçi kişige azar bermegey. [19a] Eger bu vāciblerge cāyida amel kılmasa āmennā ve şaddağnā küni cemī° pīrlers aldıda şermende rūşvā bolğusıdır. Türülük azāblarğa ve ‘uğubetlerğa giriftār bolğaylar amma keyin fişmān sūd kılmas gāfil bolmañlar hiç kişi ölmesige çāresi yoğdur. Bu dünyā fānīdür, [19b] āḥiret bākīdür. Eger ehl-i kāsib bolsañlar uşbu pīrlers ayṭkan pend ve naşihāt sözlerni cān kulağınlarında tutuñlar, fağīr ü miskīnlerge raḥm şefkāt kılıñlar. Pīr üstād ve emr-i kāsib bu risālini fütüp alıp özi birle hem-rāḥ saklap heftede [20a] veya ayda veya yılda oğutup añlap ötken pīr üstādlarınıñ ḥağkıda du‘ā kılıp rūḥlarığa beḥiş kılmağ lāzımdur. Pīrlerniñ rūhı ḥoşnūd bolup kıyāmet küni pīrlers aldıda şād ḥurremlik birle pīrlers şefā°at kılğaylar, bisyār izzet ve ḥürmet [20b] lerni kōrgeyler. Eger sorsalar kim “Ğusl-i şerī°at neme, ğusl-i ṭariğat neme, ğusl-i ḥağikāt neme?” dise cevāb ayğıl kim ğusl-i şerī°at dā°im özini pāk tutmağlık, ğusl-i ṭariğat buyruğan āyet ḥādīşlerni öziğe lāzım tutup risālege amel kılmağlık turur. Ğusl-i ḥağikāt dāim pīr üstādlar ḥağkıda [21a] nezre niyāz birle dāim tevbe istiğfār birle bolmağlık turur. Her ehl-i kāsiblers risāle saklap risāle içideki amellerni bī-cān dil amelge keltürmese cemī° pīr üstādlarınıñ rūhı ol kişidin bīzār bolğaylar, Ḥazret-i ‘İsā

°aleyhi's-selâmniñ şefâ'atlarıdın [21b] mahrûm kalğaylar. Eger risâle saklamasalar dükân-dâr bolmaq, nim-kâr almak revâ irmes. Kündin künge felâketlik birle ömri ötkeyler ve yine pîr-i kâsib fat fat üstâdlarnı yoqlap duâ'sını alğaylar, özini tekbîrge yetküzkeyler [22a] ler, dünyâ ve âhiretti ma'mûr bolğaylar, kesbdin tapkanığa hâh âzdur hâh toludur şükr kılğaylar, kesbidin tapkan bir fulnu biravniñ miñ teñgesidin köprağ bilgeyler, *Qāle'n-Nebi °aleyhi's-selām el-kāsibü habīb-ullāh* dipdürler. Ya°nî ehl-i kâsib Hüdâ-yı Te°alâ'niñ [22b] dostı digen bolur. Her kim bu hâdişge münkir bolsa kâfirdür. Tarîkat-nâme andağ rivâyet kılıpdurlar kim Hâzret-i İmâm Ca°fer-i Şâdiğ raziya'l-lāhu °anh andağ rivâyet kılıpdurlar kim şeyhler ve naķibler ve ehl-i taħaķkuķlar ve hân-ķahı nişinler ve şâhib-i tekbirler ve kâsibler kerek kim [23a] kim bu tarîkat-nâmeni bilmesler, tekbîr aytmak revâ irmes, ularniñ tekbirleri dürüst irmes. Her loķma her yidür şübhe-nâk turur. Kıyâmet küni ol tekbîr aytkuķı şâhib-i tekbirlik birle tekbirniñ tarîķalarını bilmey, tekbîr aytkan ehl-i kâsib şermende [23b] bolğaylar, tekbirni tarîķası birle râst birle aytkaylar. Her kim tekbîr aytsa ve her nev° kâsiblerge lâzımdur çehâr pîr-i mürşidni çehâr pîr-i tarîķatni çehâr pîr-i haķiķatni ve penc pîr-i ma°rifetni ve çehâr pîr-i mezhebni ve çehâr pîr-i ihlâş ve çehâr pîr-i rûkn ve sekiz pîr-i müttakî- rāh [24a] nümâlarını tertîbleri birle örgenip her küni duâ'da yād kılğaylar. Eger yād kılmasa kesb-kârıdın yigen loķması harâm bolğay ve hem kıyâmet küni İmâm Hâsan ve İmâm Hüseyn raziya'l-lāhu Te°alî °anhnıñ aldıda şermende ve şerm-sâr bolğay, dipdürler. *Kezā fî-mühimmâtü'l-müslimîn*. [24b] Eger sorsalar kim “Çehâr pîr-i şeri°at ķaysi turur?” cevâb ayğıl kim evvel çehâr pîr-i şeri°at Âdem'i Safiyyullah, Nuh Nebiyyullah, İbrâhim Halîlullāh, Hâzret-i Muħammed Muştafâ şallallahü aleyhi ve sellem tururlar. Çehâr pîr-i tarîķat ķaysi evvel Hâzret-i Ebû-Bekri Şiddiğ raziya'l-lāhu °anh, ikinçi [25a] Hâzret-i Ömer raziya'l-lāhu °anh, üçünçi Oşmân raziya'l-lāhu °anh, dörtünçi Hâzret-i Alî raziya'l-lāhu °anh turur. Eger sorsalar kim “Çehâr pîr-i küll haķiķat ķaysi turur?” evvel Hâzret-i Cebrâ°il °aleyhi's-selām, ikinçi Mikâil °aleyhi's-selām, üçünçi Hâzret-i Azrâil °aleyhi's-selām, [25b] dörtünçi Hâzret-i İsrâfîl °aleyhi's-selām turur. Eger sorsalar kim “Çehâr pîr-i haķiķat ķaysi turur?” Evvel Hâzret-i Mevlânâ Rümî, ikinçi Hâzret-i Şeyh Şemseddin Tebrîzî, üçünçi Hâzret-i Mevlânâ Şeyh Saîdî, dörtünçi Şeyh Attâr Velî, beşinçi Hôca Hâfiğ Şirâzi Velî ve Şāh [26a] Kâsım Envârî turur. Eger sorsalar kim “Penc pîr-i ma°rifet ķaysi turur?” cevâb ayğıl kim evvel Hâzret-i İmâm A°pam reh, ikinçi Hâzret-i İmâm Şafi° reh, üçünçi Hâzret-i İmâm Mâlik reh, dörtünçi Hâzret-i İmâm Aħmed Hanbel reh tururlar. Eger sorsalar kim “Çehâr pîr-i [26b] rûkn ķaysi tururlar?” cevâb ayğıl kim evvel Pîr-i Türkistân Meşâyih-i Evliyâsı Sultân Hôca Aħmed Yesevî reh, ikinçi Püştî Kûhistân Şāhı Nâşir Hüsrevî reh, üçünçi Pîr-i Hôrâsân Sultânı İmâm Mûsâ Alî Rızâ, dörtünçi Pîr-i Hindistân Şeyhi Şükrü Genç Velî [27a] turur. Eger sorsalar kim “Sekiz pîr-i

müttakā rehnümāh kaçısı turur?” cevāb aygıl kim evvel ata, ikinci kaynata, üçüncü çoñ ata, törtünçü ser-tırāş, beşinçü korkor, altınçü ğessal, yetinçü okutқан mollası, sekizinci yahşi yollarını ta’līm bergüçi tururlar. Her kāsib [27b] bu pīrlerni bilmek zērürdür. Eger sorsalar kim “Tekbīr-i fenā kāysi turur?” cevāb aygıl kim evvel munda iki rivāyetdür. Evvel tekbīr-i beķā Hazret-i Âdem ‘aleyhi’s-selāmğa keldiler, ulardıñ ferzendleriĝa ķaldı, anı tekbīr-i beķā dirler. Tekbīr-i fenā Hazret-i Nūh [28a] ‘aleyhi’s-selāmğa keldi, tekbīr-i rızā Hazret-i İbrāhīm Halīlullāhğa keldi, ferzendlerini ķurbānlıķğa rızā berdiler, anı tekbīr-i rızā dirler. Tekbīr-i fenā dimekniñ ma’nası Hazret-i Nūh ‘aleyhi’s-selām kavmleriĝe duā° kıldılar, ularĝa fenā berdi, anı tekbīr-i fenā dirler. Tekbīr-i şafa [28b] Hazret-i Muħammed Muştafā şallallahü aleyhi ve sellemĝe keldi, ulār her zaman duā° kıldılar, ular her zemān şahābeleriĝe duā° kıldılar, günāhlarıdın pāk boldılar, anı tekbīr-i şafā dirler. Tekbīr-i rızā ķoyĝa keldi. Koy öziñi ölümĝe rızā berdiler. Eger sorsalar kim “Tekbīr-i melek [29a] kāysi turur?” cevāb aygıl kim tekbīr-i melek Hazret-i Peyĝamber-i Ĥudā şallallahü aleyhi ve sellemĝe keldi. Ol Zāt-ı Hazret dünyādın nākil kıldılar, ulardıñ ferzendleriĝe ķaldı. Anı tekbīr-i melek dirler. Eger sorsalar kim “Mevķūf kaçısı turur?” cevāb aygıl kim şahīb-i tekbīrdin bölek kişi [29b] tekbīr āytsa anı tekbīr-i mevķūf dirler. Eger sorsalar kim “Ĥuţbe-yi tekbīr kaçısı turur?” cevāb aygıl kim Fātihā ve İhlāş okup ötken pīrleriĝe duā° kılmak turur. Anı Ĥuţbe-i tekbīr dirler. Eger sorsalar kim “Ėible-i tekbīr kaçısı turur?” cevāb aygıl kim duā° kıılır ve ķibleĝe baķıp olturup [30a] duā° kılmak gerek, anı ķible-i tekbīr dirler. Eger sorsalar kim “Sikke-i tekbīr kaçısı turur?” cevāb aygıl kim duā°dın keyin durūd okumaĝlık. Eger durūd okumasa duā°sı icābet bolmas tā ķıyāmetĝaķa muallāķ turur, dipdürler. Anı sikke-i tekbīr dirler. Pīr-i üstād [30b] ve her şahīb-i tekbīr bu tarīķat nāmeni bilmeseler pīr-i üstādlarıñ rūhı ol kişidin rāzi bolmas. Ėıyāmet küni cemī° pīr-i üstādlarıñ aldıda şermende bolĝaylar *Ne’üzü billāhi mine-z-zālik ammā*. Şahīb-i tekbīr evvel Hazret-i Âdem’i Safıyyullah, ikinci [31a] Hazret-i Nūh Nebıyyullah, üçüncü Hazret-i İbrāhīm Halīlullāh, törtünçü Hazret-i Muħammed Muştafā şallallahü aleyhi ve sellem tururlar. Ularıñ orunlarıda olturur. Elbette bu tarīķat nāmeni bilgeyler. Eger sorsalar kim “Ėusl-i şeriat neme birle pāk bolur?” [31b] cevāb aygıl kim su birle pāk bolur. Ėusl-i tarīķat āyet, ĥadıis, tekbīr birle pāk bolur. Ėusl-i ĥaķıķat tevbe birle pāk bolur. Tört tekbīr bu turur. *Allahu Ekber, Allahu Ekber, Lailahe illallahu vallahu ekber, Allahu Ekber velillahil ĥamd* dimek gerek. Her kim ehl-i kāsibleridin [32a] bularıñ bilmeseler ķıyāmet küni közi kör ķopķay. Pīr-i üstādlar kāsibleriĝe bir āyet nāzil bolupdur, anı okumak gerek ve hemişe fāharet birle bolmak gerek ve yine bir naşıķat uşbudur ki dükānnı pākize tutķay, rengrizlik kılgan kāsiblerĝe bu risāleni [32b] saklamak, şubĥ şām belki ale-l-devāmlarıda namāz rüze ĥayr şahāvet zıķr tesbıĥ birle bolmak vācibdür. Ötken peyĝamberleriñ fi’leri, ķolları, ĥālları turur. Bu tarīķa

‘ömrini ötken rengizlik kāsiblerniñ kıyāmet küni [33a] işleri asan bolğay. İn-
şā²-Allahü Te^cālā rabb-ül-ālemīn biraḥmetike yā erhamerrahimīn.

Kaynaklar

AÇA, Mehmet (2000), “Kültür-Medeniyet Kahramanları ve Türk Müzik Aletlerinin Orta-
ya Çıkışı Hakkında Teşekkül Etmiş Bazı Efsaneler”, *Milli Folklor*, S 45, s. 43-51.

EKER, Ümit ve diğerleri (2014), “Risāle-i Temürçilik”, *Uluslararası Uygur Araştırmaları
Dergisi*, S 4, s. 11-23.

Kedimki Uygur Hüner-Kesip Risaleleri (1) (1988), Yayına hazırlayan: Nesrulla Mehsum
Lükçüni, Kurban Velî, Kaşgar, Kaşgar Uygur Neşriyatı.

KURBAN, Mehmet (2010), “Uygurların Enenevi Boyakçılığı Toğrisida”, *Bulak*, S 3, s.
100-107.

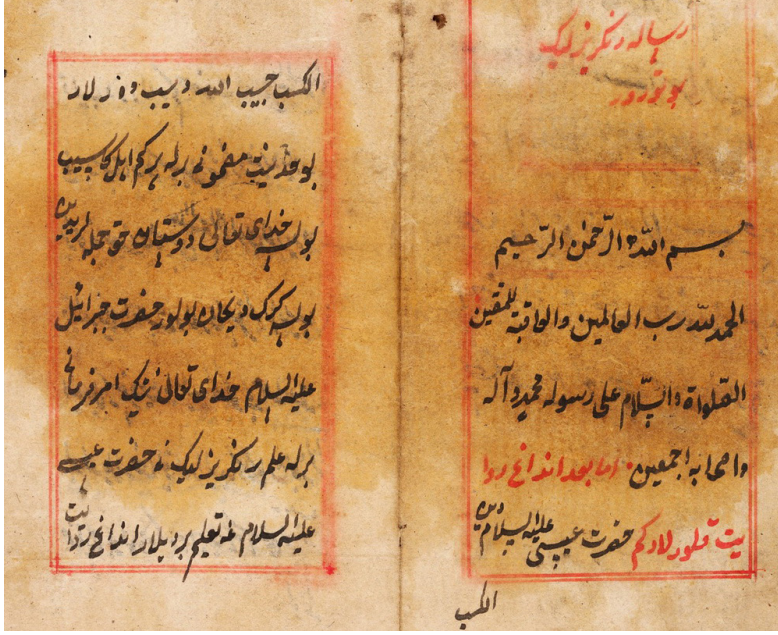
ROZİBAKİ, Abdusemet (2004), “İdikut Hanlığının Kol Hünervençilik İğiligi Toğrisida”,
Turpan, S 3, s. 71-74.

SUGAWARA, Jun (2004), “Uygurların Hüner-Kesip Risaleleleri”, Çev.: Ömercan Nuri,
Miras, S 1, s. 1-7.

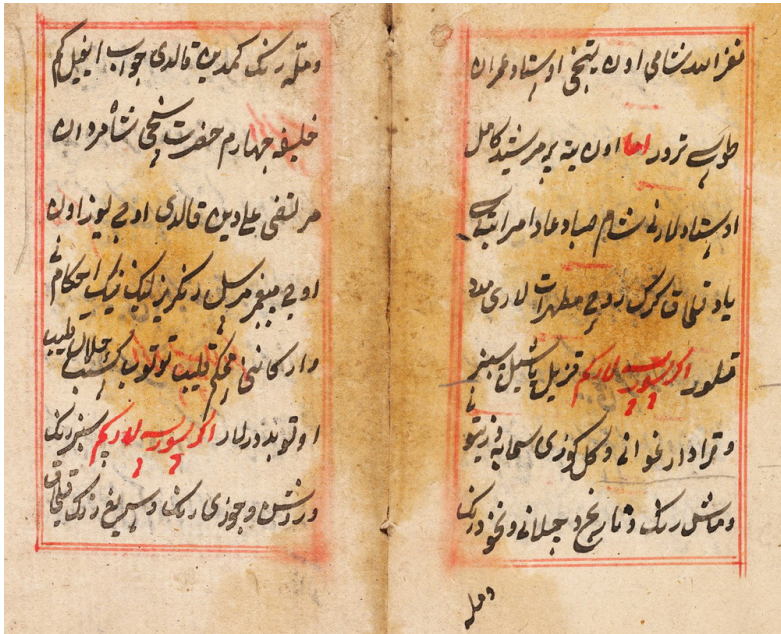
Türkçe Sözlük (2011), Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

YATSENKO, Sergey A. (2011), “Çin Sanatında Erken Dönem Türk Erkeğinin Giyim-Ku-
şamı”, Çev.: Hicran Karataş, *Karadeniz*, S 11, s. 112-141.

Ek: Orijinal Metin

تقدیر قالدی جواب اینیل کم او پستاد
عبدالمد مغرب دین قالدی **او سوور**
لدکم جگر دین هواد کس تقدیر قالدی
جواب اینیل کم او پستاد قباد علیله رحمة
دین قالدی **او سوور** **لدکم** ز عنوان
وکل ناله و با و ام رکن مکدین قالدی
جواب اینیل کم خود احمد روحی دین
قاله

قالدی اوز کلا رحمت علیهم السلام
دین قالدی **او سوور** **لدکم** دگر ز توند
ارکان نچه ترو و جو اینیل کم اذن ار
تور اول او پستاد کلا دین علم شریعت
اور کاتهای اینکی او ب طریقت نسا و کلا
سکای اوجو بی رحمت نطق بولغی نام
خوشنوی بلوغی اوز تونجی نکر کلا

بوتلغانی و متکبرانه فعل لاره دین یراق
بوتلغانی **نیک** عقیدین یراق
بوتلغانی فعل لاره او تکان بیغما تقدم
لار نیک فعلی دست لوتلغانی التیجی کم
کوی نه دکم نور بون نه دکم خواب یق
اون یکار دین قیلغانی تیجی خدای
تعالی نیک رحمت دین امید وار بوتلغانی
بلاغی

سکری نیک نیکه احوال عالم لار
دوست لوتلغانی توفوز و نیک
ایش قیلور جمله او تکان پر رسید
لار نیک حقیقه بد جراح قیلور
دمد و استعانت تسلای
توفوز و نیک ایش قیلور جمله
حسرت چالاک قیلغانی دست

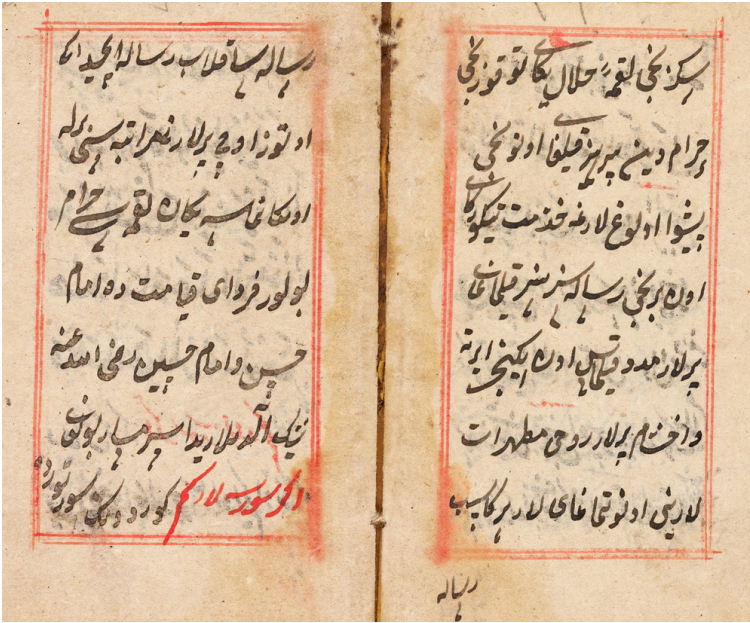
لار اولار نيك خاكستر لاري ديب
وينه ايتب دورلار اولار نيك خاكستر
لار ديبين كور نر نيد بولديلار نر
اول نيل ايكنج باويان او توي خاكستر
تور توي زعفران ديب دورلار
الكر سور لاركم نيل يوت تاروس
آيت ن ادي ق كرك جود ايعل كم
الله

الذاعهد اليكم يا بني
آدم ان لا تقبل
الشیطان و يكر كرك
الكر سور لاركم نيل خام غه تو باره
توي ايت ن ادي ق كرك جود
ايعل كم و جعلنا من نيل
ايد فيهن سلا و من خلفهم

سلا و يكر كرك **الكر سور لاركم**
نيل جو يفاجي تبي نر دين نيل
بولد جود ايعل كم حفت جبر ايعل
بهيت دين ايب جعتي لار **الكر سور**
الكر سور لاركم نيل كون كه سالور ديب
آيت ن ادي ق كرك جود ايعل كم
يا غيث المستغيث يا حنا
يا

يا مسان يا حي يا قيوم
ديا كرك **الكر سور لاركم** كور ديب
نيل ق كيدين قالد جود ايعل كم
بوي صا جب اوليادين قاي نر
الكر سور لاركم كوف تو حاقده نر
بر كامل اوتوب دور جود ايعل كم
يوز ايمس الله بر كامل اوتوب دور

آخرت باقہ دور اگر اہل کاسبیب بو
سب کمال را دستبویں لار اتیان
پند و نصیحت سوز لار نہ جان قوللا
غنی لار دہ توتہ نکار فقیر میکین لار
رحم شفقت قلیک لار پادہ ستاد
دہر کاسبیب بور سالہ نہ توب کاسبیب
ادزی بلہ ہر سالہ کاسبیب ہفتہ
دیلا

دیلا آید او یا یلیدہ او قوتوب الکلاب
او تکالی پادہ ستاد لار نیک حقیدہ
قلیب روح لار نیک بخش قلیک لازم
دور پر لار نیک روحی خوشنوز
بولوب قیامت کونہ پر لار آید
نشاد خرم قی برہ پر لار شفاعت
قیلنا کالار بسیار عزت و حرمت

لار نہ کور کایلار اگر کور لار کرم غیب
شریعت نہ غیب طریقت نہ غیب حقیقت
نہ دہ جواب ایغیلیم غیب شریعت ایم
اوز نی پاک تو تمام غیب غیب طریقت
بویروغان آیت حدیث لار نہ اوز کای
لازم توتوب عمل قلیک غیب ترور غیب
حقیقت دایم پادہ ستاد لار حقیدہ
نوزہ

نوزہ نیر بلہ دایم توبہ استغفار
بلہ بولما غلیق ترور پراہل کاسبیب
لار سالہ سالہ پادہ ستاد رسالہ جدیدہ
کے عمل لار نہ بجان دل عمل کور
جمع پادہ ستاد لار نیک روحی اولکن
دیرین بوزاد بولنا کالار حضرت غیب
علیہ السلام نیک شفاعت لار دیدیرین

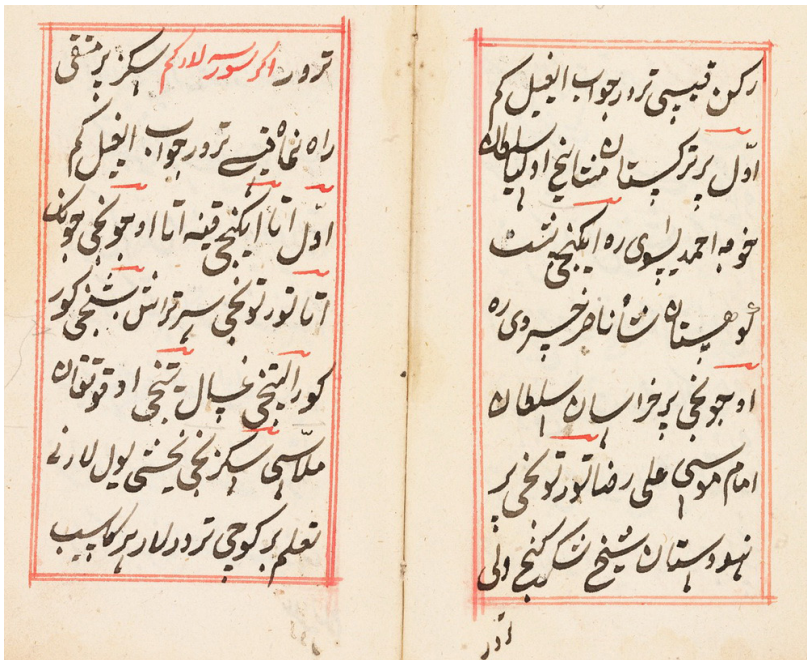
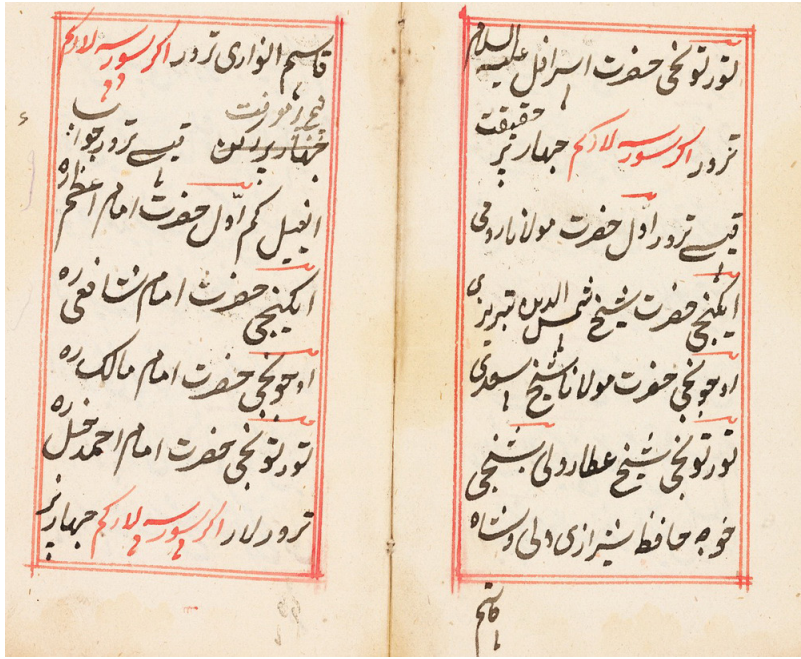
بوفغای لاری بکیر طوقه بره
راچته بره ایقایلار بکیر تپسه
دیرونوع کاسیب لار غلام دود
جهمار پر شیده جهمار پر طریقت
جهمار پر حقیقت نه دینج پر معرفت
وجهمار پر مذهب نه دجهمار پر اخلاص
وجهمار پر کون و بکر پر متقی راه

نخانی رنی ترتیب لاری بره اور کاسیب
بر کونیه و عا و اید قیلغای لار اکرین
یتیم کسب کار بدین بکان تلمه بره
حرام بوکنا و هم قیامت کونه امام حسین
وامام حسین رضی الله تعالی عنده
الکدیدا شرمند و شرف از بوکنا
وسب دور لار کدانه منما المسلمین

اگر سوره لار کم جهمار پر طریقت تپسه
ترود جواب ایلیل کم اول جهمار بر
شریعت آدمی صفی الله نوحی
ابراهیم جلیل الله حضرت محمد طه
محمد طه صل الله علیه کم ترود لار
جهمار پر طریقت تپسه اول حضرت
ابوبکر صدیق رضی الله عنه ایکنجی

حضرت عمر رضی الله عنه او جوی
حضرت عثمان رضی الله عنه تور تو
نجی حضرت علی رضی الله عنه ترود
اگر سوره لار کم جهمار پر طریقت
تپسه ترود اول حضرت جبرائیل
علیه السلام ایکنجی میکائیل علیه السلام
او جوی حضرت عزرائیل علیه السلام

حضرت

بویلار نه بیجاک فروردور **الکوسور**
لادکم تکبیر فاتحه تورو جواب
ایغیل کم اول موند ایی روایت
دور اول تکبیر بقا حضرت آدم
علیه السلام نه کلدر اولار دین
فرزندلار بیقالد انه تکبیر بقا
دیولار تکبیر فنا حضرت نوح
علیه السلام

حضرت محمد صلی الله علیه و آله
کلدی اولار هر زمان دعا قیلدیلار
اولار هر زمان هجا به لار نه دعا
قیلدیکر کنه لار دین پاک بولدیلار
انه تکبیر صفا دیولار تکبیر رفا توشی
کلدی قوی او زینی اولوم که رفا بار
دیولار **الکوسور** **لادکم** تکبیر ملک
قیبوشی تور جواب اولکم تکبیر ملک
حضرت یغی خدای الله علیه و آله
کلدی اول زات حضرت دنیا دین
نقل قیلدیلار اولار دین فرزندلار
قالدی انه تکبیر ملک دیولار **الکوسور**
لادکم تکبیر توشی تورو جواب
ایغیل کم صاحب تکبیر دین بولگوشی

